

I R O D A L O M

Magyarország műemlékei. III. kötet. Szerkeszti báró *Forster* Gyula. Budapest. Franklin-Társulat. 1913. 4-rétű 314 lap.

A Műemlékek Országos Bizottságának ez a kiadványa is rendkívül becses tartalommal jelent meg. Valamennyi cikke értékes adat a magyar műtörténelhez. E cikkek között tárgyánál fogva is legelső és legemlékezetesebb magának a szerkesztőnek összefoglaló hivatalos jelentése *Rákóczinak és bújdosó társainak sír-emlékei a külföldön és a hazában* címen. A hivatalos jelleg szűkszavúságával, de annak hűségével is készült jelentésben újra emlékeztetünkbe jut az előbb csak egyesek, majd vármegyék s végül az ország reménykedő közóhajtása, kívánsága: haza kell hoznunk Rákóczi és bújdosó társainak hamvait. Újra olvassuk a magyar királynak erre vonatkozó gyönyörű rendelkező szavait, a bizottság lelkes tevékenységét, a hamvak útnak indítását, a kigyuladt örömtüzeket, a koporsók diadalútját s honi földben történt ünnepélyes elpihentetésüket. Ismerteti az író hivatalos szabatsággal a régi és újonnan elhelyezett emlékeket, a hazaikat s külföldieket egyaránt. Hasonlóképp érdekes tanulmányok: Gizella királyné sírja a mēdenburgi kolostorban, Passauban dr. Schmidt Wolfgang Mariától; Schomberg György síremléke, A vácsi székesegyház szentélykorlátja, Donner pozsonyi mūhelyéből és A szigetvári plébánia templom kupolafestménye címűek. Valamennyi Éber Lászlótól, a bizottság előadójától.

Ránk erdélyiekre nézve különösen közelről érdekes két tanulmány olvasható. Az egyik *Möller* Istváné: *A vajdahunyadi vár építési korai* című. Möller tanulmánya tulajdonképpen nekünk, az E. M. E.-nek készült; a vajdahunyadi vándorgyűlésen adta volt elő Möller. A nagyérdékű előadást semmiféle igyekezettel sem lehetett megszerezni a vándorgyűlés emlékkönyve számára. A régóta és sajnosan nélkülözött előadás végre szó szerint olvasható. Möller érdemeinek méltánylására sem elegendő helyem, sem elegendő hozzáértésem nincs. Annyit tudunk, hogy valamennyi műemlékünket az ő gondos és szakavatott műzslése és tudománya

szerint restaurálják. Ezek a tulajdonságok megnyilatkoztak jelen előadásában is. Möller szerint a most folyó újjáépítést hét építkezés előzte meg: 1. Az első vár; 2. Hunyadi János első vára; 3. Hunyadi János második építkezése; 4. Szilágyi Erzsébet építkezése; 5. Bethlen Gábor építkezése; 6. A XVIII. század építkezése s végül 7. Az ú. n. első (Steindl-féle) restauratio. Möller feltevései részben történeti, részben építészeti kutatásokon alapulnak s ha egyik-másik állítása már is kiváltotta az ellenkező nézetet (Fraknoi), bizonyos, hogy Möller komoly tanulmányok alapján jut feltevéseihez. Mindenütt részletesen és alaposan indokol s a hol szükség van s lehet, indokait képekben is előadja. Szép és gazdag képsorozat teszi teljessé tanulmányát. Sajnos, hogy csak ebben a nehezen hozzáférhető kötetben olvasható s nem külön kiadásban is.

A másik specialis erdélyi cikk *Roth Viktoré: Erdély szárnyas oltáraitól*. Roth Erdély műtörténetének buzgó és hivatott ismertetője. E tanulmányában 8 csúcsíves, 4 átmeneti és 18 renaissance szárnyas oltárt s néhány oltármaradványt ismertet. Ismertetései szabatosak és kimerítőek. De egyúttal eszméltetők is. Eszméltetnek egyrészt hazarészünk nagyértékű műkincseire, de másrészt arra is, hogy e műkincsek felkeresése és pontos leírása a mai nemzedékre vár, hisz' ime csak ez egy tanulmányból is mennyi tanulság, mennyi felemelő tény válik ismeretessé! Pedig maga a tárgykör ugyancsak kis részlete a régi Erdély művészi életének s fejlett ízlésének. Roth tanulmányát is megfelelő képek teszik szemléletessé. Kivánatos volna, hogy úgy a Möller, mint a Roth cikkének főbb pontjait az E. K. E. Kalauza is átvegye. Meg kell ragadni minden alkalmat, hogy a néma emlékek beszédessé váljanak. Möller és Roth tanulmányai pedig éppen erre is kiválóan alkalmasak. Nekünk ebből a szempontból is különösebben érdekes ez a nagybecsű kiadvány.

—f—y.

Török—magyar oklevéltár. 1533—1789. A konstantinápolyi levéltárakban gyűjtötte és magyarra fordította néhai Karácson Imre. A magyar kir. miniszterelnökség megbízásából szerkesztették Thallóczy Lajos, Kráczmárik János, Szekfű Gyula. Fraknoi Vilmos alapján kiadta a Szent István-Társulat tudományos és irodalmi osztálya. Budapest, Stephaneum-nyomda r.-t. 1914. 8-rétű 416 lap. Ára 8 korona.

Hasznos oklevéltárral gyarapodott irodalmunk a fenti kötetben, mely Erdély történetét is számos új adattal bővíti. Megtaláljuk benne

mindazt, a mit a Konstantinápolyban vérmérgezés következtében 1911 tavaszán elhalt egykori kiváló turkistánk négy év alatt a sztambuli állami és kolostori levéltárakban penészes zsákokból és soha fel nem bontott rothadt levélanyagból hazánk történetére vonatkozólag előkapart és lefordítva reánk hagyott. A kötet 401 oklevelet nyújt s köztük egy görög szövegűt, a konstantinápolyi patriacha 1701-iki levelét, melynek fordítását is jó lett volna kiadni. Hogy ez a vegyes tartalmú kötet anyaga nem egységes és ekként nem egy bizonyos korszakunkat világítja meg, hanem különböző tárgyú leveleivel mozaikszerűen színezi eddigi tudásunkat és egészíti ki meglévő forráskiadványainkat azt a kötet anyagának gondozója, *Szekfü* Gyula részletesen kifejtette előszavában. Azt is kiemeli benne, hogy a kötet túlnyomó része nem a politikai történet körébe vág, hanem a magyarországi török közigazgatást ismerteti meg velünk sok új példával. Ez a közigazgatás centralizált volt, annyira, hogy pl. még arra is a szultán adott engedélyt, hogy valamelyik várba a török basa kapukulcsot csináltasson! Magyar szomszédaikkal folytatott csetepatéikről is jó képet nyerünk azokból a hűbérlevelekből, melyekben a szultán valami jószággal jutalmazta vitézkedő harcosait. Egyéb apró-cseprő adat, leírás és gyakran naiv jellemzés is érdekesen egészíti ki eddigi ismereteinket, de a kötet legfontosabb része az az 1665-ből való két birtokösszeírás, mely (a 247—272. lapon) a váradi, arad—csanádi és jenei terület (liva) falvait, majorjait, termését, terményadóját és lakóit sorolja fel.

Erdélyi szempontból igen becsesek azok a levelek, melyeket Szulejmán szultán János Zsigmondhoz intézett, állandóan pártfogását ígérve vagy a melyeket az ő megsegítése érdekében küldött basáihoz s hogy ez a segítség nem maradt pusztán ígérlet, mutatja az a sok hűbérlevél, melyekkel egy-egy János Zsigmondot szolgáló török harczost megjutalmaz. Ez valóban új dolog, a miről eddig alig volt fogalmunk. Ugyanez az atyai hang szólal meg utódai leveleiben is. Így pl. II. Szelim Báthory István érdekében kiadott ahdnámejában és hozzá intézett leveleiben. III. Murád ugyan 1575-ben felemeli a portai adót 5000 forinttal, de egyuttal erélyesen kívánja Miksa királytól a hozzámenekült lázadó Bekes Gáspár kiadatását. Számos levél maradt fenn ugyan e szultánnak Báthory Zsigmondhoz való viszonya eddig ismeretlen részletei megvilágításához, még pedig mindjárt uralkodása elejéről, 1582-től kezdve. Az anyag azonban nagyon hézagos, mert pl. 1597-től 1606-ig semmi sincsen s azontúl is gyakran találunk a kötetben 4—5 esztendő s hézagokat. Bethlen Gábor korát Bethlen, vagy a szultán hozzáírt tíz levele képviseli. Utána egy 23 esztendei

bosszantó hézag következik. Bővebb értesítést Apafi korából sem nyerünk, de a helyett az Erdélyből 1690-ben török földre menekült Thököly Imre sorsáról olvashatunk sok érdekes új levelet.

A becses kötet törökös neveit Karácson fonetikusán írta át, pl. Balazi *Balassa*, Iszifán *János Zsigmond*, Ferendus *Ferdinánd király*, Magofcsi *Mágócsi Gáspár*, Mihkál *Mihály*, Szeköl *Székely* helyett; épp így török kifejezéseit, melyeknek szótári jegyzékét is összeállította Szekfű, a ki Karácson jegyzeteit is szaporította a magáéival. E jegyzetek között nélkülözzük azonban azt, a mely megmagyarázná, miért nevezi Karácson (tán a török történetírás alapján) II. Szulejmán szultánt következetesen I-sőnek! A név- és tárgymutató pontos, de abba az előszóban említett modern neveket (Fraknoi, Salamon, Thallóczy, Wekerle stb.) felesleges vala belevenni; viszont kár volt Karácson szövegében az „Oláhország“ és „oláh vajda“ szavakat meghagyni, az egyedül helyes *Havasalfölde* és *havasalföldi vajda* helyett, a hogy a XIX. század elejéig a szomszédos Románia dunai tartományát és fejedelmét nálunk nevezték.

(Kolozsvár.)

Dr. Veress Endre.

A Székely Nemzeti Múzeum igazgató-választmányának jelentése a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségéhez a múzeum 1913. évi fejlődéséről és állapotáról. Sepsiszentgyörgy. Jókai-nyomda r. t. könyvnyomdája. 1914. 2-rétű 26 lap.

Múzeumi életünkben régóta, állandóan csak dicsérettel, elismeréssel említi mindenki a Székely Nemzeti Múzeum és tisztviselői példás, ügybúgó munkásságát. Most közzétett, 1913. évi jelentéséből sem tűnik más ki. Jelentésüket azonban, sajnos, mindjárt szomorúsággal kell kezdeniök, mert most siratták el az igazgató-választmány tavaly, váratlanul elhunyt elnökét, Gödri Ferenczet. A veszteséget, mely az ő halálával érte a SzNM-t, talán alig enyhíti az az öröm, hogy a SzNM tulajdon palotájába vonulhatott be az elmúlt év folyamán, hol immár méltó hajlékra találnak Székelyföld és a székelység történeti emlékei, kulturális és természeti kincsei. A könyvtár 6354, a régiségtár 2000, a néprajzi gyűjtemény 476, a természetrajzi gyűjtemény 261 drb-bal gyarapodott. Elsősorban az államsegélyeknek köszönhető, hogy ily intenzív gyűjtést lehetett kifejteni, másrészt azonban annak is, hogy a múzeum-örök körültekintő gondoskodásukkal a távolabb álló elemeket (iparvállalatok, pénzintézetek) is megtudták nyerni a múzeumi ügy eszméjének. Még az új honfoglalás előtt megindult a gyűjtemény-tárak régebb bekerült anyagának átdolgozása, újra feldolgozása s ez a tárgyak kiállításra való előkészítésével párhuzamosan haladt. Számbeli kimutatást azonban csak az éremtárról kaptunk, mely az eddig,

dr. Kovács István egyet. m. tanár által rendezett részében 2038 db. pontosan leírt és meghatározott érmet tartalmaz, míg a duplumanyagba 1098 darabot selejtezett ki. A régiségtár munkálkodása főképpen az erődsdi telep folytatólagos feltárására összpontosult, azonban a tudomásukra jutott helyeken (Gidófalva, Kézdiszentlélek) több ízben, igen fontos próbaásatásokat végeztek. Az erődsdi anyag nagy része a MNM Régiségtárába került, mert egyideig annak megbízásából folyt a kutatás. Igen örvendetes, hogy az ásátás vezetője, dr. László Ferencz, a tavaszon tett tanulmányútja alkalmával behatóan tanulmányozhatta a külföldnek az erődsdi leletekkel párhuzamosan menő fontosabb emlékeit. A könyvtár a fontosabb kézikönyvek beszerzésén kívül a *szikulikák* rendszeres egybegyűjtésével, feldolgozásával és konzerválásával foglalatoskodott. Értékes RMK-i anyagukat majdnem teljesen kiválasztva, külön, önálló csoportként állították fel. A néprajzi gyűjteményben tovább folyt a háromszéki, csiki és udvarhelymegeyi székelység pontos felgyűjtése s legnévezetesebb gyarapodása, a zaláni ref. egyházközség által ajándékozott kopjafákon kívül, a Dálnokról és Zetelakáról vásárolt két galambbúgos székely kapú; különösen az 1733-ból való dálnoki nevezetes, még pedig azért, mert ez a maig fennmaradt galambbúgos székely kapúk legrégebbike.

(Kolozsvár.)

*Fe—dor.
Ferenesjándék.*

Helyesbítések egy bíráló ismertetéshez. Különlenyomat a Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtára 1915-iki füzetéből.

Ez a füzet dr. *Buday Árpád* válasza arra a két oldalos bírálatra, melyet *Alföldi András* az *Archaeologiai Értesítő* 1914-iki 430—431. lapján munkájáról kiadott. A válasz bebizonyítja, hogy a bíráló igen nagy felületességgel, tulságosan apodiktikus kijelentésekkel és jókora rosszakarattal intézte el 2 oldalon *Buday 27* íves, magyar nyelven úttörő *Felírtattanát*. *Buday* bizonyításai után, de azok nélkül is elhíhető, hogy lesujtó véleményre 2 oldal igen sok, érdemleges bírálatra igen kevés. Mi *Buday*nak válasza komoly bizonyításai nélkül is annál könnyebben hihetünk, mert eddig több mint évtizedes tartalmas szakmunkásságával tett bizonyosságot magáról, míg bírálójának, *Zoilus* új tanítványának komoly munkásságát és bírálói hivatottságát eddig ismeretlen irodalmi tereken ismerik.

Klmn.